

LA BELLVERNA

Revista de l'Associació Cultural Amics de Teulada

II època - núm. 12 - Teulada, Tardor 2023

LA BELLVERNA

Revista de l'Associació Cultural
Amics de Teulada
II època, núm. 12

Teulada, Tardor 2023

Consell de Redacció:

Mila Bisquert Salvà
Juanjo Bertomeu Oller
Jaume Buigues i Vila
Joan Ivars Cervera

Direcció, coordinació i maquetació:

Joan Ivars Cervera

Edita:

Ajuntament de Teulada - Regidoria
de Cultura

Associació Cultural Amics de Teulada

SUMARI

- Editorial. Emigrants, immigrants .... migrants
(Joan Ivars) 3
- La lliga anticaciquista de Teulada (1917)
(Antoni Espinós) 4
- La repressió de postguerra a Teulada
(Juanjo Buigues) 9
- Llarga durada (Josep Ivars Crespo) 17
- Iris Breiter; des d'Alemanya a Teulada-Moraira
(José A, Ricamora).....19
- 5 cançons nostres
(Mª José Vallés-Montse Tro).....15
- Teulada: quaranta anys d'agermanament
(Jaume Buigues i Vila) 25
- La Marina en caiac 30
- L'ACAT es mou 31

Portada: "Atardecer" obra escultòrica de l teuladí
Francisco Espinós

Foto: Joan Ivars

Correspondència:

amicsdeteulada@gmail.com

Web ACAT:

www.amicsdeteulada.net

Núm. ISSN: 2660-5899

Dipòsit legal núm. A 436-2020

Editorial

Emigrants, immigrants ..... migrants

El fenomen migratori, consistent en el canvi de residència des d'un lloc d'origen cap a un altre de destinació, s'ha donat en la història de la humanitat des dels temps més primitius. A les nostres terres ho podem constatar en diversos moments del nostre passat fins al nostre dies, però amb diferents direccions d'origen i destí. Tradicionalment s'ha parlat d'"emigrant", quan ens centrem en el lloc de partença i "immigrant" quan el lloc d'arribada és el punt de la nostra atenció. Al nostre dies i segurament per influència d'altres llengües i també pels continus canvis dels moviments migratoris, es parla als mitjans de comunicació de "migrants", tot i que la majoria de vegades es tracta d'emigrants que en arribar a les nostres terres es converteixen en immigrants.

A Teulada i a la Marina Alta coneixem molt bé el problema de l'emigració des de fa segles. Ja a 1609 50 famílies de la nostra vila marxaren al Real de Gandia per a residir a aquesta població que havia quedat despoblada per l'expulsió dels moriscos que hi vivien. Encara podem vore hui molts dels cognoms teuladins més habituals que estan vius a aquella població.

En temps més moderns veïns i veïnes de Teulada s'han hagut de desplaçar a diversos llocs i geografies llunyanes per tal de buscar una millor vida que la que tenien en la seua terra. A principis del segle XX hi hagué un moviment migratori cap als Estats Units d'Amèrica de gent, enlluernada pel progrés d'aquell país. Posteriorment, en temps de postguerra, foren Argentina i Algèria els principals destins que els nostres paisans triaren per millorar en els seus estatus familiars i socials. L'estada dels nostres conciutadans unes vegades ha estat temporals i altres definitives. Altres destinacions com Alemanya, Suïssa i França foren els països escollits per passar uns anys.

Però des dels anys 60-70 del segle passat Teulada i la Marina Alta han passat de ser lloc d'emigrants a terra d'immigrants. Poc a poc el nostre terme s'ha anat farcint de persones que, atretes pel nostre clima i altres bondats, s'han instal·lat entre nosaltres i ja formen part del nostre veïnat, tot i que encara queda molt perquè s'integren en les nostres tradicions i coneguen la nostra llengua. En tota aquesta amalgama de nacionalitats, llengües i costums no podem perdre les nostres tradicions, cultura i manera d'entendre la vida. Ens va la nostra existència com ha poble no perdre l'essència que ens fa ser qui som, vinguts de lluny i amb l'esperança d'arribar més lluny encara.

La lliga anticaciquista de Teulada (1917)

Antoni Espinós i Quero. Fundació CIRNE

Juan Bta. Català Gavilà (Xàbia, 1862-1944) va ser, juntament amb el seu fill, Romualdo Català Guarner (Xàbia, 1897-1983), un dels polítics més actius en la política d'entresigles a la Marina Alta. Els dos, advocats, seguidors i impulsors de les diverses faccions liberals -Zorrilla, Moreto, Romanones, Alcalá Zamora, etc.- segons conveniència en cada moment electoral, seguint el sistema caciquil establert a la comarca durant el segle XIX i fins la dictadura de Primo de Rivera.

Romualdo Català Gavilà
Fototeca Fundació CIRNE

Xàbia

contrària i, en conseqüència, denúncies, i segrests de periòdics per part del govern en el poder, com els patits per *El Progreso*.

Les diverses lluites caciquils pel poder municipal i provincial motivaren posicions contràries dins dels mateixos partits a partir de la restauració borbònica: el torn en el poder entre els partits de Sagasta i Cánovas condicionà tam-

bé els torns en el poder polític comarcal i local i les conseqüents escissions internes i canvis de facció.

Català Gavilà passà del republicanisme zorrillista a la defensa moretista en lluita amb Canalejas per dominar el partit Liberal, el que li ocasionà nombrosos enfrontaments a nivell local i provincial amb els liberals de Celestino Pons (*El Liberal*, 1897-1908) des d'*El Radical* (1898-1901). Un bon exemple d'aquesta lluita pel poder és el seguiment al qual va estar sotmés Català Gavilà acusat de "formar comitès carlistas" i per altres bregues polítiques que l'obligaren a marxar a França.

La canviant situació política de les primeries de segle, agreujada pel fosc present i negre futur econòmic -crisi pansera, paro, encariment dels queviures i sense recursos socials per a una gran massa de ciutadans la majoria analfabets-, originà els primers conflictes laborals que els polítics no pogueren sol·lucionar. Davant d'aquesta situació Català Gavilà buscà nous posicionaments polítics com l'anticaciquisme, postura generalitzada en tots els partits però que va estar adoptada com a pròpia fundant la *Lliga Anticaciquista*.

Ja a finals del segle XIX funcionaven els "comitès anticaciquistes" en alguns pobles de la comarca. La intenció era crear, segons els seus estatuts:

1º Centro político o Círculo

2º Centro de recreo o Casino

3º Centro de enseñanza o Academia

4º Centro de asistencia Médico-farmacéutica o Igualatorio

5º Cuantos centros estableciere, ora con el fin de que sus asociados puedan adquirir en mejores condiciones de peso, calidad y precio aquellos artículos más indispensables para la vida; ora con el fin de armonizar las relaciones entre el capital y el trabajo; ora con el reto de contribuir al fomento de la agricultura, industria y comercio del país.

Tot això amb la fi de despertar los derechos y deberes de ciudadanía defendiendo las ideas contenidas en el programa..... donde se combate la odiosa plaga del caciquismo, ante cuyas influencias se doblegan autoridades y funcionarios; las leyes se burlan; apetitos y venganzas ruines se satisfacen, y se enervan saludables energías, nobles aspiraciones e indiscutibles derechos ¹

Romualdo Català Guarner
Fototeca Fundació CIRNE
Xàbia

Entre 1914 i 1917, ja sota la direcció política del jove Romualdo Català Guarner, el qual funda a Madrid el periòdic *El pueblo español* (1916-1917), la Lliga quedà constituïda a Jesús Pobre, Gata, Benitatxell, Pedreguer, Benissa, Ondara, Xaló, Senija Llíber i Benidoleig, i sembla que en

Mítng de Romualdo Català Guarner a Pedreguer

Fototeca Fundació CIRNE. Xàbia

1916² en Teulada ja estava constituïda també la “Sociedad Anticaciquista” de la qual tenim una important evidència documental com és la constitució en 1917 del partit liberal de Romanones; document que es redacta en la seu de la Lliga Anticaciquista de Teulada y que certifica també l’ingrés en la Lliga del comité constituent del partit. El document³ resa així:

En la Villa de Teulada a 3 de Octubre de 1817 [sic], reunidos previa convocatoria los elementos liberales que aceptan el programa verdaderamente democrático y regenerador del Excmo. Sr. Conde de Romanones, expuesto por el Sr. Calbilón (¿) en el Círculo Liberal de Madrid para la constitución de un organismo que represente en esta localidad las fuerzas liberales, hoy dispersas, por elección y en el local de la Liga Anticaciquista, se votó, resultando del escrutinio elegido el siguiente comité:

Presidentes honorarios

Excmo. Sr. Conde de Romanones

D. Juan Bautista Catalá Gavilá

Presidente efectivo

D. Pascual Bertomeu Espinós (ex al-

calde)

Vicepresidentes

D. Enrique Espinós Bertomeu (ex 1er. Tte. de alcalde)

D. Vicente Roselló Torres, propietario

Vocales

D. Jaime Dalmau Femenia, propietario

D. Jaime Masó García, propietario

D. Miguel Dalmau Llopis, id.

Guillermo Bertomeu Morales, id.

D. José Baidal Baidal, propietario

D. Vicente Ivars Oller, id.

D. Vicente Espinós Vallés, id.

D. Juan Bautista Espinós Ivars, id.

D. Jaime Ahuir Ortolá, id.

D. José Morell Crespo, id.

Secretario

D. Antonio Espinós Llopis, id.

Vicesecretarios

D. Pascual Bertomeu Llopis (abogado)

D. Bautista Moll Llobell, propietario

Todos aceptan sus cargos y acuerdan:

Primero. Reconocer como único jefe del Partido Liberal en España al Excmo. Sr. Conde de Romanones

Segundo. Librar dos certificaciones de la presente acta que se remitirán al Sr. Catalá para que entregue una al jefe del partido y conserve la otra.

Tercero. Ingresar todos los individuos de este comité en la Liga Anticaciquista

de esta población.

Y no habiendo más asuntos de que tratar el Sr. Presidente levantó la sesión de que yo el secretario certifico.

[Segueixen 16 signatures, excepte les dels dos presidents honoraris]

En la constitució d'aquest comitè no van estar presents Juan Bautista Català Gavilà i el seu fill Romualdo Català Guarner, acusats i empresonats amb motiu de la seua presunta participació en la vaga general de setembre de 1917 causada per la inflació, l'atur laboral i la manca de subsistències en la feble economia espanyola.

La dictadura de Primo de Rivera acabà amb les Lligues locals i en 1923, Romualdo Català va estar denunciat, multat i deportat a Fernando Poo fins el 1933, també en previsió de nous altercats laborals que pogueren iniciar-se en les Lligues, aleshores ja conciençades dels seus drets per la convincent oratòria del fundador. Mentres tant Català Gavilà, convertit en editor -Editorial Català- publicà des de Xàbia tota la legislació nacional en les col·leccions "Biblioteca-Jurídico-Administrativa", "Biblioteca de Derecho Español" i "Grandes Oradores" de manera continuada fins els anys 50.

NOTES _____

1. Model de *Reglamento de la Liga Anticaciquista*. Arxiu AE, Xàbia.

2. Manuscrit quasi il·legible a causa del mal estat. Arxiu AE, Xàbia

3. Acta constitució Partido Liberal, Teulada. Arxiu AE, Xàbia.

En la Villa de Teulada a 3 de Octubre de 1917, reunidos, previa convocatoria, los elementos liberales que aceptan el programa verdaderamente democrático y regenerador del Excmo Sr. Conde de Romanones, expuesto por el Sr. Calbeton en el Circulo Liberal de Madrid para la constitución de un organismo que represente en esta localidad las fuerzas liberales, hoy dispersas, por elección y en el local de la Liga Anticaciquista, se votó, resultando del escrutinio elegido el siguiente comité.

Presidentes honorarios

Excmo Sr. Conde de Romanones

D. Juan Bautista Catalá Gavilá

Presidente efectivo

D. Pascual Bertomeu Espinós (Ex alcalde)

Vicepresidentes

D. Enrique Espinós Bertomeu (Ex t. ^{per} t. de alcalde)

D. Vicente Morelló Torres - Propietario

Vocales

D. Jaime Dalman Femenia - Propietario

D. Jaime Marió Garcia - Propietario

D. Miguel Dalman Hapis - id

D. Guillermo Bertomeu Morales - id

D. José Baidal Baidal - Propietario

D. Vicente Gars Ober - id

D. Vicente Espinós Valli - id

D. Juan Bautista Espinós Gars - id

D. Jaime Abiur Catalá - id

D. José Morell Crespo - id

Secretario

D. Antonio Espinós Hapis - id

Vicesecretarios

D. Pascual Bertomeu Hapis (abogado)

D. Bautista Moll Hobell - Propietario

Todos aceptan sus cargos y acuerdan:
Primero. Reconocer como unico jefe del partido Liberal
en España al Sr. Conde de Romanones
Segundo. Librar dos certificaciones de la presente acta
que se remitan al Sr. Caballero para que entregue una
al jefe del partido y conserve la otra
Tercero. Ingresar todos los individuos de este comite
en la Liga Anticaciquista de esta poblacion
Y no habiendo mas asuntos de que tratar el Sr.
Presidente levanta la sesion de que yo el Secretario
certifico.

Pascual Bortomeu

José Delmar

Enrique Espino

Vicente Ruello

José Masó

José L. y L. mo

José Moroll

Pascual Bortomeu

Vicente Juan

José Ruyal

José Alu

Antonio Espino

E

Miguel Galarraga

Guillermo Bortomeu

José L. y L. mo

Antón e Noll

La repressió de postguerra a Teulada. Una aproximació als consells de guerra sumaríssims

Juanjo Buigues Sapena

“... Si alguna vez sienten que les hierve la sangre iracunda y otra vez el genio español vuelve a enfurecerse con la intolerancia y con el odio y con el apetito de destrucción, que piensen en los muertos y escuchen su lección [...] el mensaje de la patria eterna que les dice a todos sus hijos: Paz, Piedad y Perdón”

Manuel Azaña, President de la República, Ajuntament de Barcelona, 18 de juliol de 1938

“... Terminó el frente de guerra, pero sigue la lucha en otro campo [...] La Victoria se malograría si dejásemos libertad de acción a los eternos disidentes [...] la revolución antiespañola no se extirpa en un día, y aletea en el fondo de muchas conciencias [...] Vengan a nuestro campo los que arrepentidos de corazón quieran colaborar a su grandeza (de la Nueva España); pero si ayer pecaron, no esperen les demos el espaldarazo mientras no se hayan redimido con sus obras [...] Para coronar nuestra gran obra necesitamos que la Victoria militar acompañe la política; no basta ordenar la unidad sagrada, hace falta trabajarla, llevar la doctrina y las nuevas consignas a todos los lugares, que vosotros seáis los colaboradores en la nueva empresa...”

Francisco Franco, ‘Generalísim’ dels tres exèrcits i Dictador autoproclamat, Madrid, 19 de maig de 1939

Quan una guerra finalitza, el bàndol vencedor sempre té dues possibles eixides: el perdó o la venjança. El nou règim sorgit després de quasi 3 anys de devastació material i moral del territori espanyol, va optar per aquesta darrera.

La repressió franquista durant la postguerra: una visió general.

La ‘venjança’ franquista va presentar dues formes diferents: aquella executada arbitrària i indiscriminadament per ‘netejar’ la rereguarda nacionalista d’aquelles persones considerades enemics (repressió que també es va produir en el mateix sentit a la rereguarda republicana); i aquella anomenada ‘justícia de guerra’ que s’ajustava al Codi de Justícia Militar de 1890 (ja que no reconeixien les reformes legislatives introduïdes amb posterioritat), aplicat des d’inici del cop d’Estat a les zones controlades pels nacional-catòlics, i progressivament, a mesura que es conqueria, a tot el territori de la zona lleial a la República. Aquesta lògica bèl·lica va continuar sent executada per l’autodenominat ‘Ejército de Ocupación’ durant la postguerra, com si una part del territori espanyol es tractés d’un país estranger.

L’acció dels tribunals militars franquistes és coneguda com a ‘justícia a la inversa’, perquè jutjaren per rebel·lió a aquells que es van mantenir lleials a l’orde constitucional vigent aleshores. Mentrestant, s’autoindultaven respecte als fets delictius comesos durant el període comprés des de la proclamació de la II República fins el 18 de juliol de 1936 *“por personas, que lejos de todo propósito delictivo, obedecieron a impulso del más fervoroso patriotismo y en defensa de los ideales que provocaron el glorioso Alzamiento contra el Frente Popular”*¹

Aquesta ‘justícia’ no hagués estat plenament efectiva sense la implicació del nou poder

local, on la denúncia i delació es convertia en el principal acte de servici al nou règim per part dels veïns més fervorosament ‘afectes’.

Es legitimava així tot un mecanisme de desconexió moral que podia propiciar venjances de tipus privat per interessos personals. Tota una

cultura de guerra i de la ‘Victòria’ sota una aparença de justícia, on la repressió centralitzada des de les institucions de l'Estat depurava políticament tot aquell a qui prèviament havia definit com a enemic el discurs propagandístic del nou règim: “la anti-España”, un enemic genèric, indeterminat, que potencialment podia transfigurar-se en qualsevol persona.

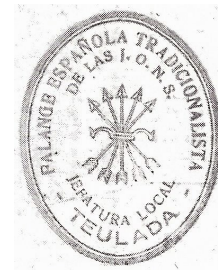
Els consells de guerra sumaríssims i altres instruments punitius.¹

Per aconseguir la màxima eficàcia d'aquesta maquinària legal repressiva, es crearan diferents jurisdiccions especials *ad hoc* allunyades de qualsevol procés ordinari amb un mínim de garanties legals. Els tribunals encarregats d'impartir-la eren denominats ‘Consells de Guerra’, i tots els seus membres, inclòs l'advocat defensor de l'acusat, pertanyien a la carrera militar.

Aquests consells de guerra instruïen dos tipus de sumaris, depenent de la gravetat dels delictes que s'imputaven: els sumaríssims d'urgència, més greus, i amb un termini d'instrucció i celebració de judici curt; i els ordinaris, amb major temps per a obtenir proves de descàrrec i preparar la defensa.

S'establien tres tipografies delictives: l'Adhesió a la Rebel·lió (per aquells que participaren decididament en favor de la República; ja

fos al front, com a voluntaris o com a comissaris de guerra, ja fos a la rereguarda, amb càrrecs públics o militància a partits polítics i sindicats); l'Auxili a la Rebel·lió (per aquella mera cooperació en càrrecs de poca importància o simplement per observar una ideologia esquerrana); i per últim, l'Excitació a la Rebel·lió (on qualsevol podia ser processat per haver expressat comentaris contraris a la causa nacional-catòlica).

Altres instruments d'aquesta legislació repressiva foren la ‘Ley de Reponsabilidades Políticas’³ o la ‘Ley de Represión de la Masonería y el Comunismo’.

A banda, no cal obviar tota la població reclosa als camps de concentració i dipòsits de presoners habilitats arreu del país (des de places de bous a fàbriques, o simples descampats), així com l'existència dels Batallons de Treballadors ó Batallons Disciplinaris de Soldats Treballadors, per a condemnar a treballar a “*aquellos que por falta de pruebas no podían ser objeto de condena, y sin embargo por sus antecedentes pudieran constituir un peligro en libertad*”.⁴

Tanmateix, cal esmentar la depuració a l'àmbit educatiu i funcional, aquella repressió específicament econòmica, així com aquelles persones que optaren per l'exili polític per temor a represàlies.

Les primeres detencions a Teulada: la casa Abadia com a “depósito municipal habilitado al efecto”.

El ‘Ejército de Ocupación’ entrarà a Teulada ja a les acaballes de la fi oficial de la guerra, el 29 de març de 1939. S'encetava aleshores pròpiament la repressió política a nivell

local contra aquells veïns als quals se'ls anava a imputar algun tipus de delictes o responsabilitat punible a ulls de les noves autoritats locals, arran de la seua actuació durant la guerra, o fins i tot abans, des del període de govern del Front Popular.

El mateix dia d'ésser constituïda, la Junta Provisional Franquista local crea una guarda de veïns addictes al nou règim que actuarien

sota les ordres de José Honrubia Anaya⁵, anomenat Comandant Militar de la Plaça, i que anava a tindre “*amplias facultades para realizar cuantas detenciones de elementos dudosos o de franca ideología roja fueran precisas*”. El propi Honrubia, a més d'encarregar-se de l'organització d'aquestes milícies locals, es va ocupar de tot el material de guerra “*que durante la desbandada de los rojos*” va romandre abandonat pel terme municipal.

A l'endemà, dia 30 de març, es produeixen les primeres represàlies: 7 veïns són detinguts i conduïts a la Casa Abadia, espai habilitat com a centre improvisat de detencions i d'interrogatoris. Durant el mes de maig es detindran 10 veïns més, i al juliol l'últim veí s'unia a aquest grup. Aquestes 18 persones composaran la relació nominal elaborada pel propi Ajuntament⁶ i remesa al Govern Civil de la Província, a data 21 de juliol de 1939, on s'informava que tots ells es trobaven en situació de presó preventiva.

Entre els delictes que les autoritats del nou règim imputaven a aquests presoners es trobava la seua pertinença al Comitè d'Enllaç Revolucionari; la participació en l'incendi de la

iconografia religiosa (el sumari relacionat amb aquest fet serà el més voluminós dels incoats, amb un total de 27 persones processades, i altres 3 a les quals se'ls obriran diligències sense aplegar a ser encausats); la petició de diners a veïns d'ideologia dretana; o l'actuació durant l'incendi de l'arxiu municipal.

Després d'haver passat alguns d'ells més de 4 mesos privats de llibertat i sense haver estat formalment acusats de cap càrrec, l'11 d'agost començaven a instruir-se els primers atestats per esbrinar “*los hechos revolucionarios cometidos*”, estant el Cap Local de Falange y de las JONS⁷, com a Comandant Militar de la plaça, qui duia a terme els interrogatoris. Aquesta primera declaració anava a ser la principal base argumental a partir de la qual s'articulava l'acusació durant la instrucció judicial del consell de guerra.

A més, també es complimentava una ‘Fitxa Classificadora’ on es realitzava una filiació completa del empresonat, incloent si tenia béns en propietat, si havia prestat servei a l'Exèrcit Popular de la República, a més d'obligar-lo a senyalar quins veïns s'havien destacat com a dirigents o autors de ‘delictes’, o esmentar quins altres podien respondre de la seua actuació.

Dénia: improvisació carcerària, instrucció judicial i inici del periple penitenciari.

Posteriorment, aquest grup de teuladins empresonats a la Casa Abadia serà traslladat a Dénia, a l'espera de l'actuació per part del Jutjat Militar d'aquesta plaça. Ací s'habilitaran com a centres de detenció, o camps de concentració, diferents espais per allotjar al gran nombre de presos polítics traslladats des dels diferents municipis que composaven el seu partit judicial⁸,

en anar clausurant-se els dipòsits de presoners d'àmbit local.

Així, a data 1 d'octubre de 1939 hi havia almenys 65 veïns de Teulada empresonats a la capital comarcal⁹. El contingent presidiari s'havia incrementat a mesura que anaven tornant al poble aquells qui a la fi de la guerra es trobaven dispersos pels diferents fronts de guerra o havien acabat reclosos a camps de concentració, a l'espera d'ésser reclamats per les autoritats locals.

Una vegada que el Jutge Militar de Dénia havia conclòs les diligències prèvies, si determinava que hi havia 'indicis de delictes', donava coneixement a l'Auditor de Guerra de l'Exèrcit d'Ocupació. Aquestes diligències prèvies sempre incloïen informes "*sobre la conducta político-social del inculcado*" emesos per l'Alcalde, el Delegat d'Investigació i Informació de Falange Española Tradicionalista y de las JONS¹⁰ i el Sergent Comandant del Lloc de la Guàrdia Civil (en aquest cas, de Gata de Gorgos), tots ells pràcticament idèntics.

A més, es recollien declaracions indagatòries dels testimonis que pogueren subministrar informació o notícies sobre els càrrecs imputats al presoner. Però aquestes eren més bé un artificio processal, ja que als diferents consells de guerra estudiats quasi sempre trobem a la mateixa dotzena de veïns, tots ells vinculats directa o indirectament amb les noves instàncies polítiques locals sorgides després de la guerra, fet que demostra el grau de poder i influència que un nucli reduït de persones podien aplegar a tindre en el destí d'aquests empresonats.

A partir d'aquest punt, es podia determinar l'arxiu de les diligències per no haver-se determinat responsabilitat alguna, o bé, si hi

havia causa, es podia dictaminar la concessió de llibertat atenuada mentre es substanciava el procés, o la presó preventiva fins la celebració del consell de guerra, on s'emetria el veredict final amb la sentència que anava a fixar la condemna definitiva.

Per aquests últims processats, anava a iniciar-se una penosa i inhumana travessia pels diferents presidis franquistes, i paral·lelament una recerca abnegada de part dels seus familiars per aconseguir avals i informes favorables de persones "*de reconocida solvencia moral y totalmente afectos a la causa nacional*", per tractar d'aconseguir la llibertat condicional dels seus éssers volguts, ja que es trobaven privats de la principal font d'ingressos del nucli familiar, fet que agreujava encara més el fort estat de carestia que hi existia durant la postguerra.

Gran nombre dels teuladins empresonats seran traslladat des de Dénia al camp de concentració de Porta Coeli, antic monestir medieval situat a la localitat de Serra (València), convertit en presó. Posteriorment aquests represaliats seguiran un 'periple penitenciari' que els durà per les presons habilitades al efecte d'Alzira, Oriola, Alcoi o Alacant (la capital de la província era on anaven a celebrar-se els judicis militars), dilatant-se temporalment la vista del seu consell de guerra, fins al punt que alguns d'ells ja havien aconseguit la condemna íntegra abans de que se'ls dictés sentència.

Algunes estadístiques dels consells de guerra contra veïns de Teulada.¹¹

De l'estudi dels consells de guerra sumariíssims instruïts contra els veïns de Teulada als quals hem tingut accés (encara hi ha d'altres pendants que, donat el seu mal estat de conser-

vació, no s'han pogut analitzar), i a mode de síntesi, hem elaborat una sèrie d'estadístiques per ajudar-nos a la seua major comprensió, donada la profusa informació que contenen.

Així les coses, tot i que s'iniciaren diligències informatives a un major nombre de persones, hem trobat fins ara 82 veïns de Teulada processats en consell de guerra, dels quals 73 eren civils i 9 eren militars professionals. Entre aquestes 82 persones hi havia 2 dones.

Per altra banda, observem com fou l'èmfasi repressiu dut a terme a instàncies dels

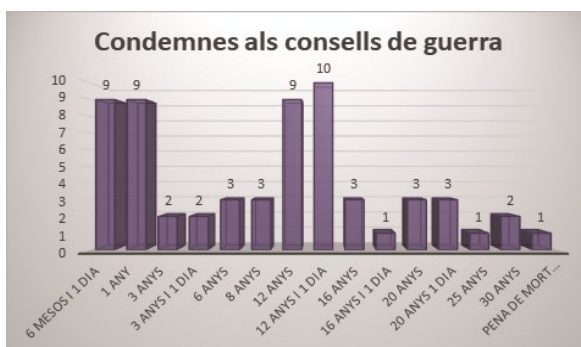
Origen del processament en sumaris de consells de guerra	
FET-JONS	60
Denúncies particulars	10
Autoritat militar	12
TOTAL	82

membres de la Falange local el germen de la majoria de les causes instruïdes per la justícia militar franquista.

D'aquests 82 teuladins, 75 foren acusats d'Auxili a la Rebel·lió, amb penes que oscil·laven dels 6 mesos i 1 dia fins als 16 anys i dia, mentre que altres 7 se'ls va processar per Adhesió a la Rebel·lió, patint penes de presó compreses entre els 20 anys i 1 dia i els 30 anys. No tots els processos ins-

truïts acabaren en sentència condemnatòria, ja que a 12 encausats se'ls va dictar el seu sobreseïment (aquells acusats al sumari instruït per la

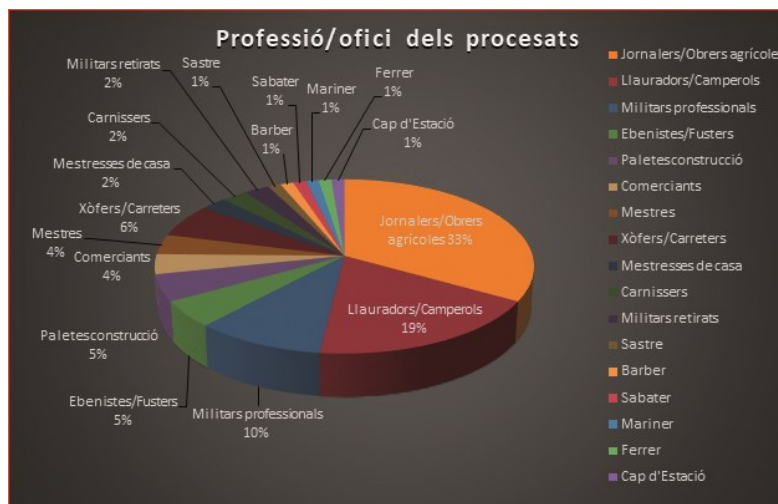

destrucció dels altars de l'església i la venda/subhasta de la fusta extreta d'ací) i altres 8 van estar absolts al consell de guerra (entre ells 5 Carabiners). Un dels processats teuladins serà jutjat en rebel·lia en haver-se exiliat a França.

Mentre que un altre teuladí processat va estar inicialment condemnat a pena de mort, però gràcies a una revisió posterior, aquesta es veurà commutada per 30 anys de presó.

Per conèixer de manera més acurada el perfil dels veïns processats, centrarem la nostra atenció en alguns aspectes d'interès com l'activitat pro-

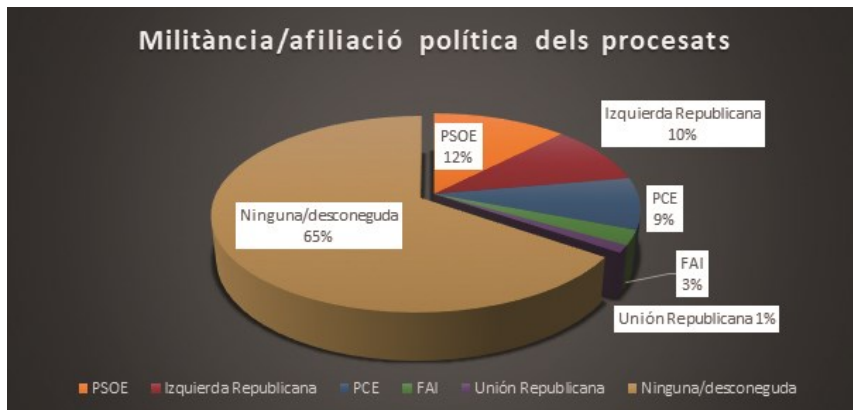
fessional o el mitjà de subsistència que tenien, així com si havien tingut alguna tipus de vinculació política o sindical.

Atenent a la professió o ofici dels processats, trobem com majoritàriament eren veïns d'extracció social humil, pel predomini de jornal·lers o obrers agrícoles (més d'un terç del total),

de participació en la vida pública del municipi. Poc més d'un terç dels processats pertanyia a algun partit dels que formaven el Front Popular.

No obstant, si atenem a les dades d'afili-

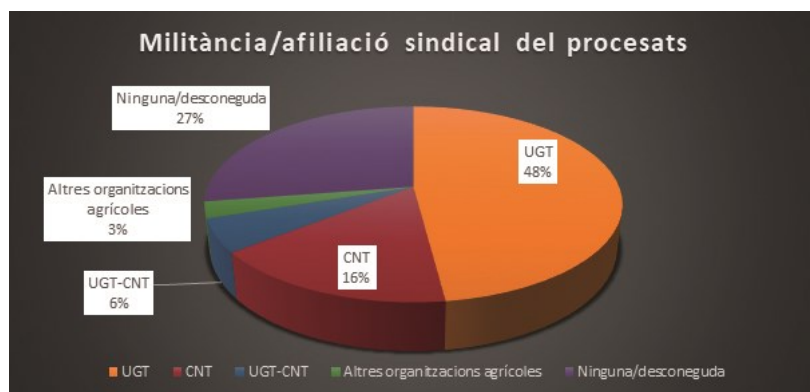
ació sindical sí que advertim com més d'un 70% formaven part d'algun sindicat o organització agrícola. Açò s'explica, al nostre entendre, perquè durant la guerra civil, per a poder treballar a alguna de les col·lectivitats agrícoles que explotaven les

ja que havien estat aquests qui principalment nodrien les files dels sindicats i partits polítics d'ideologia esquerrana. També destaca el nombre de llauradors o camperols (entesos ací com a petits agricultors amb terra), que ens demostra l'economia de base eminentment agrària que hi existia aleshores al nostre poble.

diferents sindicals, calia afiliar-se. En tot cas, destaca el nivell de repressió que es va dur contra els militants o afiliats ugetistes (més de la meitat dels represaliats havien format part d'aquest sindicat en algun moment), no debades aquesta organització obrera tenia una forta tradició de lluita i reivindicació al nostre poble des de inicis de la II República ¹².

Tenint en compte la seua militància o afiliació als diferents partits polítics o sindicats que hi existien constituïts al nostre poble durant la II República, observem les següents dades.

Notes finals: mai es va deixar de ser sospitós a la 'Gloriosa Causa Nacional'.

L'estudi de la repressió de postguerra a nivell local abastaria una dimensió major de la que ens permet aquest article. Tot i això, com a notes finals creiem adient fer unes últimes observacions.

La concessió de mesures de llibertat atenuada o condicional als processats en consell de

Així, podem veure com el nivell d'afiliació política (coneguda o declarada) dels processats era baix, dins de la tònica habitual a l'àmbit rural, fortament condicionat per les pràctiques caciquistes que desincentivaven qualsevol tipus

guerra no extingia la seua pena, ja que havien de continuar presentant-se periòdicament davant de la '*Junta Local de Libertad Vigilada*' que hi existia al poble fins que acompliren la condemna

íntegra. A més, alguns veïns, tot i ser posats en llibertat atenuada, es veuran obligats a continuar 'redimint' les seues penes per treball (forçat), estant sota la tutela del '*Patronato de Redención de Penas por Trabajo*', ideat com una eina per a resoldre el greu problema de saturació a les presons franquistes, a la volta que es facilitava mà d'obra baratíssima (rebien una mínima retribució econòmica) a les empreses del règim, i es continuava sotmetent a un procés de 're-educació' als penats.

A octubre de 1945 el règim franquista, com a mesura de gràcia (propagandística), per a mostrar a les potències occidentals vencedores de la II Guerra Mundial cert relaxament en l'acció repressora i predisposició a posicionar-se com a un aliat de garanties front al 'comunisme internacional', promulgarà un Decret¹³, mitjançant el qual, aquells que no havien comés delictes de sang, podien acollir-se a l'indult de les seues penes, previ estudi i conformitat del Jutjat Militar competent i l'Auditor de Guerra. Almenys 6 teuladins condemnats aconseguiren aquest indult entre els anys 1946 i 1951, quan pràcticament ja havien deixat liquidada la seua pena.

Malgrat açò, l'estigma i la permanent sospita del règim franquista sobre aquells que tingueren algun tipus de responsabilitat política o sindical durant el període de la II República al nostre municipi mai deixarà d'existir. Com a prova, encara a finals de l'any 1950, la *Comisaría General Político-Social de la Dirección General de Seguridad*¹⁴ sol·licitava informes al Comandant del Lloc de la Guàrdia Civil de Gata de Gorgos sobre les activitats político-socials d'11 teuladins que havien estat condemnats en consell de guerra sumaríssim. Malauradament algunes persones no van deixar mai d'esser

'sospitosos', 'elements perillosos' i 'desafectes' a la Causa Nacional.

NOTES

---

1. BOE nº 273 de 30 de setembre de 1939. A efectes pràctics s'esborrava qualsevol rastre delictiu escomès contra la legalitat vigent aleshores que havien practicat tots aquells que havien conspirat o actuat per enderrocar la República des del mateix moment del seu naixement.
2. Tot i la importància d'aquestes eines repressives complementàries, el present article no aprofundirà en elles, per qüestions d'espai, i per tractar-se d'una matèria encara en procés d'estudi i investigació.
3. La **Jurisdicció Especial de Responsabilitats Polítiques** (Llei de 9 de febrer de 1939) fou eina repressiva que va servir per acusar els partidaris del bàndol republicà d'haver provocat la Guerra Civil per haver-se oposat a l'Alçament del 18 de juliol (sic). Sobre els encausats es feia recaure la responsabilitat de reparar els danys morals i materials causats per la contesa bèl·lica. Les penes imposades eren de 3 tipus: la inhabilitació professional, les restriccions a la llibertat de residència mitjançant els desterraments i les sancions econòmiques, que podien implicar requisos i confiscacions de béns. A efectes pràctics, donada l'extracció social humil de la majoria dels processats, no se solien poder fer front a les sancions econòmiques imposades, per la qual cosa es va reformar la llei a 1942 quan, a més d'anul·lar-se les responsabilitats a aquells que hagueren estat condemnats per consell de guerra a penes inferiors a 6 anys i 1 dia, es dictava el sobreseïment per insuficiència econòmica quan es tingués un patrimoni inferior a 25.000 pessetes, substituint-se per una inhabilitació temporal per a ocupar càrrec públic. A Teulada foren processats complementàriament en virtut d'aquesta llei un

total d'11 veïns (tots ells encausats també en consell de guerra). Cap d'ells va poder fer front a les sancions econòmiques que se'ls exigien, com tampoc va ser aplicable a efectes pràctics l'esmentada inhabilitació, perquè tots es trobaven empresonats quan aquesta gegantesca maquinària repressiva complementària (1 Tribunal Nacional, 18 Tribunals Regionals, 61 Jutjats Provincials) els condemnava a aquesta pena.

4. Els Batallons Disciplinaris de Soldats Treballadors serviran com a mà d'obra esclava de la qual es beneficiaren empreses precursors d'algunes de les actuals mercantils que cotitzen al índex bursàtil del IBEX-35. Entre les constructores que es van lucrar amb el tràfic de presoners de guerra esclaus trobem: Banús Hermanos, San Román, Agromán, Huarte (OHL) Entrecanales (Ferrovia) o Dragados y Construcciones (ACS). També hi va haver empreses d'infraestructures ferroviàries com Norte, MZA o Renfe. Totes elles ratifiquen la màxima atribuïda a un dels grans literats francesos del segle XIX, Honoré de Balzac: "el secret de les grans fortunes sense causa aparent és un crim oblidat".
  5. Dins de l'extens currículum d'aquest capità de la Guàrdia Civil retirat, coneixem que va participar a la 'Sanjurjada', el colp d'Estat frustrat contra la República que va protagonitzar el general José Sanjurjo el 10 d'agost de 1932 a Sevilla.
  6. Arxiu Històric Provincial d'Alacant. Secció Govern Civil, Lligall GC-3460.
  7. El 10 de maig de 1939 començarà a exercir aquest càrrec Andrés Ramiro Signes.
  8. "El primer que es va omplir fou el Dipòsit municipal, situat al costat de l'Ajuntament" (...) "un magatzem situat al carrer Colón" (...) "el col·legi dels *Hermanos Maristas*" (...) "els magatzems de Morand" al carrer La Mar o "el Camp de Concentració España" situat a un immo-
- ble de la carretera a Ondara. TERESA BALLESTER i ARTIGUES, 'La repressió de la guerra civil i la postguerra a Dénia'. AGUAIITS n°6.
  9. "Relación nominal de los detenidos en las ciudades prisiones a efectos de la revista del Comisario", on consten un total de 1.389 presoners a data 1 d'octubre de 1939. Arxiu Municipal de Dénia. Document cedit per Jaume Domenech.
  10. Ocuparan aquest càrrec, durant la instrucció dels consells de guerra, Vicente Berenguer Torres i Buenaventura Bertomeu Bertomeu.
  11. Els consells de guerra sumaríssims a partir dels quals s'ha elaborat aquest article van estar incoats sota la jurisdicció de la 3ª Regió del 'Tribunal Militar Territorial Primero', que incloïa les províncies de València, Alacant, Castelló, Múrcia i Albacete. Tots ells estan allotjats al Archivo General e Histórico de Defensa (AGHD), amb seu a Madrid. No hem tingut en consideració en elaborar aquestes estadístiques als teuladins que també foren processats en consell de guerra però que residien a altres municipis. Així, pel moment, hem trobat teuladins encausats que eren veïns dels municipis de Gata, Benissa, Callosa d'En Sarrià, Altea, Alcoi o Algemés. Aquest últim, Juan Espinós Devesa, serà condemnat a pena mort i afusellat al cementeri de Paterna el 19 d'abril de 1941
  12. Vore l'article 'Apunts sobre associacionisme obrer a Teulada. La vaga de juny de 1932'. Revista 'La Belluerna', ACAT.
  13. Decreto de 9 de octubre de 1945 por el que se concede indulto total a los condenados por delito de rebelión militar y otros cometidos hasta el 1.º de abril de 1939. BOE núm. 293 de 20 d'octubre de 1945.
  14. Arxiu Històric Provincial d'Alacant. Secció Govern Civil, Lligall GC-1144-28.

Llarga durada

Josep Ivars Crespo

Deixaré la meua presentació per al final, possiblement al llegir les paraules ordenades que tot seguit vaig a manifestar, igual podeu començar a fer-se una idea de la meua identitat.

Fa molts, molts anys, després d'estar soterrada vaig vore la llum. Inicialment no vaig ser batejada. Tampoc consten registres de l'època, per no haver-ne. Una vegada

encetat el meu creixement, tampoc sé quan arribaré a la meua fase adulta, i encara més és desconegut quin serà el cap de la meua vida.

És tan gran el nombre de coses i fets o fets i coses de les quals he sigut testimoni que necessitaria molts fulls per poder escriure tot el que la meua memòria recorda.

Quin plaer ser una més dins d'un ventall tan divers com és el de la naturalesa. Únic entorn on la vida està plenament equilibrada, així era en èpoques passades, encara que d'un temps ençà aquest equilibri haja trobat un company diguem-ne entròpic, on el desordre dona lloc a fenòmens imprevistos que m'alteren la meua adaptada existència als elements primigenis diguem-ne aristotèlics i a totes les seues possibles combina-

cions.

La meua salut és espectacular, en alguns períodes hi ha hagut persones que m'han cuidat, en altres he hagut de ser jo qui haja tingut cura de mi mateixa. Però jo sempre he sigut agraïda a totes les atencions rebudes i alhora també fent-me resistent per poder seguir fent el meu particular creixement.

Una qualitat de la qual em sent orgullosa és la de ser observadora i reflexiva de tot el que ocorre als meus voltants i més enllà, especialment d'aquest darrer segle, pel que fa al comportament de les persones. El que més em crida l'atenció és que aquestes (les anomenades persones) tenen una por a trobar-se amb l'entorn natural. Por a la qual fan front amb una protecció ferma. Em faig creus pel que suposa fer fugida constant de les condicions climatològiques amb tota mena d'artefactes; fils, envoltoris, pantalles, botons, connexions, cobertures, recintes suposadament tots ells intel·ligents, etc. Tot plegat per crear, segons elles, habitacles i receptacles de condicions agradables. La frase habitual "nosaltres no patim gens", tot un autoengany que afebleix els seus cossos i part de l'ànima. Ja veus, amb aquest grau d'ignorància volen tindre llarga vida i

de qualitat. Si per un moment es fixaren en mi, podrien aprendre una gran lliçó, fent que les seues vides foren de durada quasi il·limitada.

He de dir que sóc una gran oblidada, sols desperte interès quan done la meua collita i poca cosa més. Encara que hi ha una persona per a mi que és diferent. Ella em té en gran consideració i respecte. Tot seguit us conte alguna de les atencions rebudes.

El pas del temps va fer que part de les meues arrels es quedaren descobertes, sense terra al seu voltat. L'eixamplament del meu cos, al llarg del temps, ha produït diferents canvis en el meu entorn més pròxim. Un d'ells ha sigut la caiguda de les proteccions de la meua base.

L'augment del meu volum baix terra va fer que el marge bufara i caiguera al sòl.

La persona esmentada abans, se'n va adonar de

la meua situació de desprotecció i es va posar mans a la feina. Quina meravella la del seu treball. Els sentits posats en mode d'alta sensibilitat i ben vius. La presa de consciència del que s'havia de fer per protegir-me. Observar l'emoció amb la qual tocava les diferents pedres. Quan les seues mans les agafaven, quelcom succeïa. Possiblement era com acaronar l'ànima d'aquells avantpassats, tots coneguts meus, que li transmetien part de les seues savieses. Pense que aquesta persona s'emplenava per dins seu, mentre posa-

va cada pedra al marge falcant-la amb els *rípios* i el reble corresponent. De tot plegat un nou luxe d'habitatge anava renovant aquelles estructures que el pas del temps havia fet malbé. Una característica més d'ella era que treballava amb la mínima vestimenta i a més a més sense calçat, ja que havia après aquella lliçó de la llei natural on els seus peus quan tocaven terra, eren semblants a les meues arrels. I cal afegir que mentre l'observava tenia l'agradable sensació que la natura li feia arribar fortes abraçades.

Amb la complexitat dels temps moderns i la consegüent creació de microclimes, nanoclimes i altres espais d'aïllament, serà pràcticament impossible que us pugueu semblar a mi. On la companya natura m'ha fet quasi immortal.

De tot plegat done fe certa del que haveu llegit.

Signat: l'olivera mil·lenària.

LA GROSSAL

Iris Breiter: Des d'Alemanya a Teulada-Moraira: Exemple d'integració, sensibilitat i senzillesa

José Antonio Rocamora

Des de la pineda de la cala de la Fustera, un matí esplèndid del mes d'octubre, *Desampa* i un servidor, parlem amb Iris Breiter sobre la seua experiència de vida a la Marina Alta; ens relata:

Vaig vindre a viure a Moraira en 1995, juntament amb el meu marit, que és militar, vidu i amb dos fills i la filla que tenim en comú, Benita.

Anys abans, amb una altra família, vam vindre de vacances, ens quedem enamorats del lloc i de la seua gastronomia, tant és així que vam fer el nostre viatge de nuvis a Teulada-Moraira.

Fins i tot, ens decidim el meu marit i jo a fer un viatge des d'Alemanya amb bicicleta a Teulada.

Després d'algunes deliberacions, li vaig insistir que volia viure en la plaça de l'Església de Moraira, pel fet que, d'esta manera, ens integrariem millor i també, per estar al costat de la mar, que afavoriria la meua sinusitis.

Ja a Alemanya vaig procurar aprendre les primeres paraules de castellà, que em semblen bàsiques en qualsevol idioma del país que vages a visitar: “hola, por favor, Cómo estás?, adiós...”.

El primer any, amb molta il·lusió me'n vaig vindre sola amb els xiquets i el meu marit venia una vegada al mes. Vaig matricular els xiquets a l'escola de Moraira, quan encara era al carrer Dr. Calatayud, amb Adolf Monjo com a director; era una escola unitària. Vaig aprendre les primeres paraules en valencià al costat de la meua filla Benita.

Amb molta ganes d'integrar-me, vaig començar a participar en les primeres eleccions de l'AMPA,

les Trobades d'Escoles en València amb el taller; vaig començar també a estudiar castellà i francès.

A partir d'ací, vaig apuntar Benita a pintura, música, i jo vaig començar

en la banda de música de Teulada amb el saxofon, sent el director Vicente. Vaig ser la primera estrangera en la banda i em van fer una cerimònia típica d'entrada com els espanyols.

Paral·lelament, Benita es va desenvolupar amb l'atletisme, curses de 3000 metres i així es va traslladar a estudiar al centre Laboral de Xest (València). D'esta manera em vaig iniciar en l'atletisme. Vaig anar a aprendre amb uns professors de Dénia, les tècniques de martell, llançament de pes, tenint, a més ja una base del col·legi d'Alemanya, en el qual cada any teníem una disciplina atlètica, vaig estar dos anys d'entrenadora d'atletisme de Teulada, amb l'inici de la inauguració del camp de futbol “Ricardo Benavent” i, per qüestions personals, vaig haver de deixar el treball.

Formem el club d'Atletisme *Corremundo* de Teulada, ho iniciem 11 persones; em vaig bolcar buscant patrocinadors com *Mas i Mas*, *Pepe la Sal* i

altres.

A Benissa, faig ball oriental des del 1996, amb unes classes d'EPA de Teulada, ballem en mercats medievals, cavalcades de Reis, etc. He participat en el grup de teatre de Teulada i de pintura. Si vols integrar-te, cal participar en les múltiples ofertes de la localitat, com jo he fet, A més, sempre m'han rebut amb els braços oberts, sobretot les mares de l'AMPA. Estic contenta, estic feliç, tinc ací la meua vida. Els estrangers que formen guetos no es poden integrar.

Més tard, em vaig comprar una casa en el barri antic de Teulada, després una de camp en la partida de Benimarco, ja que me la van facilitar els amos del restaurant *Els Charros* (Carmen i Pepo).

Tinc un gran record dels aniversaris de Benita,

les llengües, els xiquets, els països, els regals, la felicitat. Benita va fer les pràctiques de turisme en l'oficina de Teulada-Moraira. En l'actualitat treballa en una cadena d'hotels a Alacant, perquè no vol estar a Barcelona, vol viure ací.

Paral·lelament a l'atletisme, iniciem un altre grup de natació: "Andragoners". La idea va partir d'un metge que treballa en una Policlínica de València. Amb el suport de l'Ajuntament l'any 2000 es va iniciar la primera travessia nadant en aigües obertes des de la platja de l'Ampolla a l'Andragó, amb la participació un any de David Meca, medallista mundial d'aigües obertes.

A partir de la formació del grup de natació "Andragoners" amb Mª José i Ana i en el qual participen nadadors i nadadores de totes les nacionalitats, 40 persones, s'ha format un grup més local, iniciat per Mila Bisquert, "Boia-café" en el qual continuem practicant tots els caps de setmana, de maig fins a febrer, amb el perill, fora de la temporada d'estiu, d'estar nadant sense cap mena de límits com les boies o balises. Este grup s'ha fet molt més gran, 22 persones, cada dia sorgeixen més esportistes d'aigües obertes. En algun moment hi ha hagut esportistes que volien competir, i s'han traslladat a la piscina de Benissa per a poder entrenar i estar federades.

Vull comentar finalment algunes coses que milloraria: demanaria les boies a la platja del Portet, tot l'any. M'agradaria un carril bici al voltant de Teulada. Que hi haguera més visites guiades en el municipi, ben organitzades; major comunicació, coordinació i planificació d'activitats, ja que algunes se solapen.

M'ha agradat molt com ha funcionat la gestió del COVID en el municipi.

Ha sigut un plaer compartir amb Iris este matí i donar-me l'oportunitat de poder escriure sobre ella en esta revista.

5 cançons nostres

Mila Bisquert, Mª José Vallés i Montse Tro

La *uela* de Maria José vivia al Raval, i estava casada amb Jaumet, més conegut com “del corral de *ganao*”. Ell treballava com a servent de les mongetes de Teulada i el malnom li venia perquè era qui tancava el ramat del Senyoret. La casa del seu *uelo* li la va regalar el Senyoret per haver-lo servit tota la vida, com que era gent molt pobra, de xicotet el van enviar a les mongetes perquè tinguera feina i poguera viure bé. El seu pare va ser un dels xiquets que deixaven abandonats baix d’una figuera o ametller, gent que no podia alimentar-los o per altres motius. En aquells temps, els xiquets abandonats eren portats a l’ajuntament, on tenien una llista amb matrimonis sense fills i els hi cedien.

Maijo era la més xicoteta de tots els cosins i germans, i com sa mare tenia molta feina, ella passava molt de temps amb sa *uela*, qui li cantava cançons, li contava històries de persones del poble, històries de por...

1ª Cançó “Cançó de la quadrilla d’estisarar”

“Al molí de les Cerrelles,
allí on treballe jo
hi ha una taula de xiques

que “válgame Dios”.

Elles són molt lletges
però no ho pensen ser,
no guanyen prou per a polvos
ni per a coloretts”

2ª cançó. “Cançó per a fer por” (en la nit de Tots Sants)

“Era un home més gran que un gegant,
totes les nits se n’anava al “camposant”
i al tocar les dotze en punt
alçava les tombes
i es menjava els difunts
ea ea ea ea
ea ea ea ea uh”

3ª cançó. “Cançó per a entretenir als xiquets”

“Digo digo dam
Tisores de “cuchillo”
I de furgar.
Què és això?”

El xiquet o la xiqueta mostra l'esquena al seu uelo o uela. El uelo canta la cançó i li toca l'esquena amb la mà podent fer tres opcions diferents, que són:

Ull de bou (amb els dits polze i
dex formant un cercle)
Tisores (amb el dit índex i
pfent la forma d'unes tiso-
res)

Paret (amb la mà tancada se li
toca l'esquena de cantó)

El xiquet ha d'endevinar amb quina de les tres formes li ha tocat l'esquena.

4ª Cançó. "Cançó per a jugar amb xiquets"

"Pissi, pissi, ganya
Oli de la ganya
Filla mandonguera
Agrana'm esta casa
No te la vull agranar
Que tinc la mà nugada
Qui te l'ha nugada?
El rei de França
Que balla la dansa
Tinc un gall que fa flautes
Ni són llargues ni són curtes
La ueleta a gatmeu
Diu que amagues este peu"

5ª Cançó. "Cançó burlesca per a alguna persona del Raval"

"Al capdamunt del Raval
Han plantat una figuera
Que fa les figues més grosses
Que el cul de l'estanquera"

6ª Cançó. "Cançó d'entreteniment"

"Carrer amunt
Carrer avall
Han fet una coca fina
Pastà amb farina de candeal"

7ª Cançó. "Cançó de Sant Vicent"

(Està al llibre de Festes 2004)

8ª Cançó. "Cançó popular"

"Diuen que el cafè espavila
I que pels nervis és molt bona la til·la
Jo tinc un nòvio d'eixos de colló i repic
Que si no se me declara ara mateixa li ho
dic"

Al capdamunt del Raval

Transcripció musical de Montserrat Tro realitzada a partir de
l'enregistrament dut a terme per Mila Bisquert a Maria José Vallés Vallés.
Març de 2021.

Al cap-da - munt del Ra-val han plan - tat u - na fi - gue - ra, que fa les

fi - gues més gros - ses que el cul de l'es - tan - que-ra"

The musical notation is in treble clef, key of D major (two sharps), and 3/4 time. It consists of two staves. The first staff contains the melody for the first line of lyrics, and the second staff contains the melody for the second line. The melody is simple and folk-like, with a mix of eighth and quarter notes.

Carrer amunt, carrer avall

Transcripció musical de Montserrat Tro realitzada a partir de
l'enregistrament dut a terme per Mila Bisquert a Maria José Vallés Vallés.
Març de 2021.

Ca-rrer a - munt, ca-rrer a - vall. Jo tinc u - na co - ca

fi - na "pas - tà". amb fa - ri - na de can - de - al.

The musical notation is in treble clef, key of D major (two sharps), and 2/4 time. It consists of two staves. The first staff contains the melody for the first line of lyrics, and the second staff contains the melody for the second line. The melody is simple and folk-like, with a mix of eighth and quarter notes.

Digo, Digo, Dam

Transcripció musical de Montserrat Tro realitzada a partir de
l'enregistrament dut a terme per Mila Bisquert a Maria José Vallés Vallés.
Març de 2021.

Di - go di - go dam "es - tis - so - res" de "cu - chi - llo"

i de fur - gar Què és "es - to"?

The musical notation is in treble clef, key of D major (two sharps), and 2/4 time. It consists of two staves. The first staff contains the melody for the first line of lyrics, and the second staff contains the melody for the second line. The melody is simple and folk-like, with a mix of eighth and quarter notes.

Teulada, quaranta anys d'agermanament. Sapere aude, ars longa, vita brevis

Jaume Buigues i Vila

L'any 2023 s'ha reafirmat la signatura del protocol de l'agermanament del municipi de Teulada amb els municipis de Heiligkreuzsteinach (Baden-Württemberg) i Teulada (Sardenya), la qual s'ha formalitzat de manera oficial, per tal de donar rellevància al fet, mitjançant la signatura d'un document acreditatiu a l'ajuntament de les localitats en qüestió, igual com en la primera cerimònia celebrada a cadascun dels municipis l'any 1983, de la qual cosa ja se n'han complert quaranta anys.

L'objectiu d'aquests agermanaments era, en origen, el d'establir, de comú acord, una relació amistosa de suport mutu, a fi de promoure i mantenir relacions estretes i permanents, sempre en igualtat de condicions, açò és, de manera horitzontal, entre el municipi de Teulada i els municipis de Heiligkreuzsteinach i Teulada (Sardenya), a fi de realitzar activitats d'interès per als municipis i la seua ciutadania. No obstant això, els propòsits en són uns, i la realitat n'ha estat una altra, ja que no han prosperat projectes estables de cooperació, ni programes d'intercanvi, ni organització d'activitats conjuntes, etc.

El moviment d'agermanament entre els pobles d'Europa va sorgir després de la Segona Guerra Mundial a fi d'establir relacions basades en el desig i la necessitat de concòrdia entre la ciutadania dels països europeus que havien sortit del conflicte. Una creació de lligams que anava a afavorir el coneixement, la comunicació i l'intercanvi d'experiències, la posada en fun-

cionament de projectes sobre temes d'interès comú, i de contribuir al desenvolupament de la ciutadania europea. Una cosa de la qual no en participava el règim espanyol franquista. No obstant això, en som coneixedors que des de finals de la dècada dels anys setanta del segle XX, després del traspàs del Dictador, des d'algunes ciutats alemanyes s'hi plantejava la possibilitat de crear vincles d'amistat i intercanvis amb poblacions del nostre domini lingüístic pel seu atractiu turístic, social i cultural, en el qual podem emmarcar l'agermanament entre Heiligkreuzsteinach i Teulada.

Els agermanaments de Teulada (País Valencià) amb Heiligkreuzsteinach (Baden-Württemberg) i Teulada (Sardenya), tingueren lloc durant el primer postfranquisme, tres anys abans de la integració de l'estat espanyol en la Unió Europea, ja que l'adhesió a aquesta organització li havia estat denegada a Espanya fins a l'any 1986. En un temps en què era pràcticament impensable que una població com Teulada mantinguera relacions oficials amb alguna altra població de qualsevol estat europeu i, menys encara, que establira vincles d'agermanament cinc anys abans que el Parlament Europeu aprovés, l'any 1988, un informe en què destacava la necessitat de desenvolupar els agermanaments com a apropament entre les poblacions de la Comunitat Europea a fi d'afavorir els contactes culturals i la convivència harmònica entre la ciutadania europea. No obstant això, els agermanaments de Teulada s'hi van consumir.

Durant aquests quaranta anys els agermanaments han seguit actius amb els seus dalta-baixos, els primers anys el grau d'activitat va ser més intens, amb intercanvi de visites entre grups culturals i cívics dels tres municipis, sempre de manera bifront, amb una periodicitat gairebé bianual, principalment amb Heiligkreuzsteinach, amb visita de la Coral Teuladina, de l'Agrupació Musical Cultural, dels voluntaris de Protecció Civil, de l'alumnat de l'IES Teulada; i de manera secundària l'Agrupació Musical Cultural amb la població de Teulada a Sardenya. Uns viatges que, com que no s'hi corresponien amb un projecte d'activitat en comú a llarg termini, ni a estimular el coneixement mutu, ni contribuir al diàleg intercultural (especialment amb Heiligkreuzsteinach), amb el pas dels anys van anar apaïvant-se i allargant-se en el temps, fins a reduir-se a la celebració esporàdica d'aniversaris, en què s'hi fomenta la convivència del reduït nombre del veïnat que hi participa en els encontres a cadascun dels tres municipis, sempre de manera bifront, Teulada – Heiligkreuzsteinach, i Teulada (País Valencià) – Teulada (Sardenya).

Concert de la Coral Teuladina durant la visita al districte d'Eiterbach (Heiligkreuzsteinach)

A tall d'exemple, a fi de no fer massa llarga la crònica, en parlarem de l'agermanament de Teulada (País Valencià) amb Teulada

(Sardenya), del qual, podem dir en vaig ser inductor. Tot va fructificar a ran d'una reunió a l'ajuntament de Teulada amb l'alcalde d'aleshores, a partir de la signatura de l'agermanament amb Heiligkreuzsteinach, en què li presentava, a Pedro Garcia, tots aquells aspectes que considerava comparteixen ambdós municipis de Teulada, a més del nom; una història comuna, en el marc de la Corona d'Aragó des del segle XIV, el ser poblacions mediterrànies, agrícoles, turístiques i marineres, a més dels antecedents de l'existència de contactes entre les dues Teulada, de bell antuvi. Per una part, el salvament del Dr. Francisco Moll (1873-1936) en un naufragi a Capo Teulada, per altra, la visita de Benito Murgia a la Teulada valenciana el 1964, i, per una altra part, els contactes entre els radioaficionats Giancarlo Salis, Mimino Calamida, Luigi Salis i Efisiu Porcu, amb el mestre D. Manuel Ferrandiz (EA5AKR), primer, i el propi Pedro García Llobell, després, a finals de la dècada dels setanta del segle XX. Cosa que propicià em convertir en consiliari cultural de l'ajuntament de Teulada en el viatge a Sardenya per a la signatura de l'agermanament amb Teulada.

El 22 d'abril de l'any 1983 s'hi va signar, a Sardenya, a la seu del *Comune di Teulada*, el protocol d'agermanament entre Beniamino Camba i Pedro Garcia, alcaldes respectius dels dos municipis homònims de Teulada. Un fet del qual en vaig ser testimoni en companyia d'un grup de persones que representaven el consistori del municipi valencià i el seu teixit social i associatiu, qui constituïen una mena de "Comissió d'agermanament del municipi de Teulada". Posteriorment, aquesta formalització de l'agermanament entre els municipis de Teulada (País Valencià) i Teulada (Sardenya), tingué la seua segona part a la Teulada valenciana el 1984, el

mateix any en què l'Agrupació Musical Cultural va viatjar a Sardenya.

Els dos alcaldes durant la firma de la carta
d'agermanament

Amb el pas dels anys, aquest agermanament ha fructificat en una sèrie de viatges i intercanvis que, almenys pel que fa a la Teulada valenciana sempre s'han emmarcat dins del calendari festiu del municipi, especialment durant la festivitat de la Mare de Déu dels Desemparats o de sant Vicent Ferrer, però també durant la celebració dels Moros i Cristians o de santa Caterina.

Gruppo Folk Sant'Isidoro a Moraira

Els primers anys de contactes, com ja hem avançat, foren molt fructífers, a nivell ins-

titucional i cívic, amb la visita a la Teulada valenciana dels membres del *Comune di Teulada*, de l'*Associazione Turistica Pro Loco* i del *Gruppo Folk Sant'Isidoro*; i de la Teulada valenciana a Sardenya, especialment els viatges de l'Agrupació Musical Cultural de Teulada (1984... 2008), de les representacions de la corporació municipal i els partits polítics que la integren i de persones, d'ambdós municipis, a nivell particular.

L'Agrupació Musical Cultural a Teulada (1984)

D'entre el conjunt d'intercanvis cal destacar durant la celebració del XX Aniversari de

l'agermanament, el viatge a la Teulada de Sardenya, de representants de les associacions culturals i cíviques del municipi, Agrupació Musical Cultural, Coral Teuladina, Coral Anglesa, Associació Cultural Amics de Teulada, Ràdio Afecionats, Societat Recreativa Cultural, Mestresses de Casa de Teulada i de Moraira, del Grup de Danses

Font Santa i els representants de la Junta Central de Moros i Cristians i de les filades que en formen part, qui, acompanyats d'una colla de dolçainers i tabaleters, van actuar i desfilar, per

als nostres conciutadans agermanats, pels carrers de Teulada i en el seu pavelló esportiu municipal. Amb posterioritat, s'hi va organitzar una regata de velers entre ambdues Teulada, que no ha tingut continuïtat. No obstant la bona voluntat i propòsits, no s'ha propiciat la consolidació dels llaços d'amistat entre les entitats i associacions que pogueren fructificar en projectes comuns a ambdós municipis europeus, fins i tot, va fracassar el projecte de coneixement d'experiències posades en marxa a través de l'Agenda 21 Local dins el marc de les jornades *“Teulada: sostenibilitat i desenvolupament. La preservació de la identitat cultural i la biodiversitat”*, que pretenia ser el punt de partida de nous projectes que afermaren els llaços de fraternitat entre ambdós municipis, celebrada l'any 2004.

Alumnat de l'intercanvi d'estudiants al
Centre Ecomuseogràfic

Ni tan sols ha prosperat amb continuïtat l'intercanvi d'alumnat de secundària d'ambdós municipis que s'hi va realitzar l'any 2010, amb viatges d'anada i tornada, amb motiu d'un projecte d'intercanvi d'estudiants.

Ara, quaranta anys després de la signa-

tura del protocol d'agermanament, l'Associació dolçainers i tabaleters de Teulada, la Colla el Falçó, ha revifat la flama de l'agermanament i impulsat la celebració, dins el marc del *XIII Festival Vila de Teulada de*

El Gruppo Folk Sant'Isidoro a les Jornades de
sostenibilitat i desenvolupament (2004)

dolçaina i percussió, de l'aniversari d'aquella efemèride de 1983, que més enllà de l'intercanvi entre les dues agrupacions que hi participen, té per objectiu l'afirmació i estretament dels

llaços d'amistat i lligams de cooperació mútua entre el veïnat d'ambdós municipis, la d'implicar el teixit associatiu i les persones que l'integren per tal de millorar la coneixença entre la ciutadania d'ambdues poblacions i l'ajuda bilateral. Aquests propòsits de bona voluntat han començat a fer-se realitat en el viatge a Sardenya de la Colla el Falçó per tal de participar en la “*Festa Teuladina*” organitzada amb motiu de la celebració del quaranta aniversari de l'agermanament entre els dos municipis homònims de Teulada, el sard i el valencià, organitzada pel *Pro Loco* i el *Gruppo Folk Sant'Isidoro* de Teulada (Sardenya) en col·laboració amb altres entitat i el *Comune* del municipi sard. I a continuació ha viatjat una representació de la Corporació Municipal de Teulada i representants de diverses entitats musicals de la Teulada valenciana per a la signatura del protocol de reafirmació en l'agermanament entre els dos municipis homònims.

Els alcaldes d'ambdues Teulada en l'acte de firma del protocol d'agermanament.

L'objectiu d'aquest article ha estat el

d'analitzar, tot i que de manera superficial i sucinta, els agermanaments de Teulada des dels seus orígens fins a l'actualitat a través de les experiències viscudes per part d'entitats, institucions i persones que hi han participat, i amb ell m'agradaria contribuir a que s'hi posaren sobre la taula noves propostes i suggeriments que permeten consolidar i garantir la continuïtat dels agermanaments a fi de passar d'encontres gastronòmics i lúdics a trobades de treball edificant que, fins i tot, poden ser subvencionades pels programes de la Unió Europea destinats a tal efecte.

Lectures complementàries:

Si us interessa tenir més informació sobre altres cròniques de l'agermanament amb Teulada (Sardenya) us recomanem llegiu:

BUIGUES i VILA, Jaume:

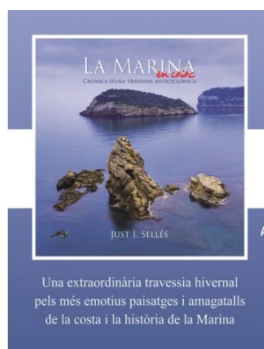
(1996) Crònica viatgera de Teulada (País Valencià) a Teulada (Sardenya) i viceversa, 1983 – 1996. <http://www.amicsdeteulada.net/>

(2004) Tempus fugit: XX aniversari de l'agermanament entre Teulada (País Valencià) i Teulada (Sardenya), 1983-2003. Crònica viatgera i observacions personals. Programa de Festes a Sant Vicent – Teulada 2004.

(2005) Agermanament i fraternitat mediterrània. Crònica de la visita de ciutadans de Teulada (Sardenya) a Teulada (País Valencià). Programa de Festes a Sant Vicent – Teulada 2005.

La Marina, en caiac

La Marina en caiac –l'últim llibre de Just Sellés– conta les vivències d'un viatge excepcional: una travessia hivernal en caiac per la costa de la Marina, aprofitant les encalma-

des de gener. Deu jornades de navegació asossegada, amb la mar silent i plana, deserta de gent, una oportunitat única per a escorcollar els nombrosos indrets, coves i amagatalls que ens eixiran al pas al llarg de la singladura. Palejarem al capdavant dels estimballs de la mà dels protagonistes, tocarem els gegants de pedra que amollonen la costa, dormirem a recer de cales indòmites, coberts d'estreles, descobrirem els caus dels pirates i les torres que guaiten al capdamunt dels penya-segats, navegarem escortats de posidònia, nereides i dofins... Certament, una travessia inoblidable per un territori amb un encís natural ex-

traordinari que, no obstant, es troba malferit, en perill d'extinció.

La Marina en caiac és un llibre de viatges que viu i descriu les emocions emanades d'uns paisatges que es presenten feréstecs als peus dels penya-segats i que no obstant, al capdamunt, han sigut greument profanats. Però pretén ser més. Al llibre es reviu els esdeveniments històrics més importants ocorreguts a la costa de la Marina:

històries d'almadraves gregues, de santuaris ibers, de guerres, factories i vil·les romanes; de la taifa deniera i del llegat andalusí, del món feudal, de les conseqüències del foragitament morisc i dels més feroços atacs piràtics; de l'univers dels arraixos, dels saliners, dels pescadors, els calafats, els contrabandistes, dels encesers abocats al tall serrat... Un país farcit d'història, on la geologia, l'ecologia i la botànica es mostren esplendoroses en cadascun dels tres parcs naturals costaners.

La publicació no ha volgut passar de puntelletes sobre els reptes que planteja el fenomen turístic que arrasa els paisatges i els

recursos naturals de la Marina, per la qual cosa al llibre es reflexiona sobre les conseqüències que es deriven del turisme residencial i de masses, sobre l'urbanisme depredador que arrasa paratges i espolia els nostres reclams turístics, i també, sobre la pèrdua d'identitat que suposa haver venut la terra al capital; i precisament perquè no hem après dels errors, les perspectives de futur no semblen massa falagueres.

(Text extret del llibre)

L'ACAT es mou

Últimes activitats de l'Associació Cultural Amics de Teulada

Festa de Sant Joan

Mercat Medieval

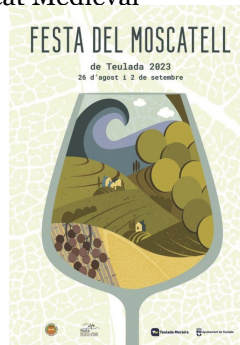
Presentació llibre de Just Sellés

Poemes en una Nit d'Estiu

Curts de Moscatell

Festa del Moscatell

Ruta de Contes de por

Escolta **Bastida Ràdio**, el programa quinzenal de la Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià

Cada quinze dies, des d'Aldaia Ràdio, per a la Xarxa d'Emissores Municipals del País Valencià:

Descarrega't els programes anteriors des del nostre Ivoox:

Amb la col·laboració de:

Col·laboració de l'ACAT amb la Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià

